

„Кримські сонети” Адама Міцкевича у перекладах Левка Боровиковського: лексичні і граматичні трансформації оригіналу

У статті розглядається питання лексичних і граматичних особливостей перекладів Л. Боровиковським „Кримських сонетів” А. Міцкевича. Виділено основні прийоми тлумачення, до яких вдається український письменник, визначено найбільш продуктивні з них, окреслено причини тих чи тих трансформацій оригіналу.

Ключові слова: художній переклад, оригінал, способи перекладу.

Представник українського романтизму Левко Боровиковський увійшов у вітчизняний літературний процес не тільки як автор самобутніх поем, балад, переспівів, байок, а й оригінальних перекладів класиків світової культури Олександра Пушкіна та Адама Міцкевича. Завданням нашої розвідки є дослідження стилістичних особливостей інтерпретації Л. Боровиковським „Кримських сонетів” А. Міцкевича. Зокрема увага буде прикута до з'ясування проблеми трансформації змістової структури оригіналу в зразках перекладу, передусім порівнюватимемо елементи лексичного та граматичного рівнів.

Питання аналізу перекладацької діяльності Л. Боровиковського не є достатньо вивченими. Цією проблемою займалися М. Москаленко, М. Новикова та ін. Більш глибокого дослідження потребує аспект передачі через комунікативний ланцюг „автор – твір 1 (оригінал) – перекладач – твір 2 (переклад)” усього об'єму інформації, закладеної письменником у першоджерело, з'ясування причин та наслідків її можливої модифікації, що і зумовлює актуальність нашої розвідки.

Перекладати кращі зразки тієї чи тієї національної літератури є надзвичайно відповідальною, складною, корисною справою. Левко Боровиковський обрав для тлумачення вірші найвідомішого письменника Польщі, котрий є національною гордістю, твори якого складають скарбницю

польської поезії, їх у повному обсязі чи частково (кілька рядків, окремі фрази) знає в оригіналі чимало іноземців. З іншого боку, мова поезій Адама Міцкевича не є простою навіть для поляків. Вона – зразок вищого художнього стилю – автор ретельно добирав кожен лексичну одиницю, вводив ті елементи, котрі найточніше, найвиразніше передавали думку. Усвідомивши художню вартість надзвичайно популярних у Європі ХІХ століття „Кримських сонетів”, український поет перекладав їх на рідну та російську мови, тим самим збагачував вітчизняну культуру кращими здобутками світової [1, с. 9].

Відомо, що процес тлумачення утруднює часово-просторова відстань і приналежність до різних культурних систем автора оригіналу та перекладача, що виявляється передусім у різних традиціях, зокрема особливостях сімейного виховання, системи освіти, існуючих цінностей, а також специфіці внутрішньої організації індивідів. Для Л. Боровиковського такі перешкоди носили відносний характер. Адже обидва письменники творили в одну епоху, були представниками одного літературного напрямку, територіально не були розділені великими відстанями, належали до спільного слов'янського культурного простору. Л. Боровиковський перекладав поезії, які відтворюють реалії не польської, а тогочасної російської імперії, оскільки написані А. Міцкевича у період його перебування в Криму. Як особистості обидва письменники сформувалися під впливом подібних зовнішніх обставин, зумовлених специфікою тогочасного історичного процесу України та Польщі, котрий мав чимало спільних сторінок. Проте український і польський народи є самобутніми, кожен з них має національну духовну та матеріальну культуру, елементи котрої відображаються у мові. Тому, безперечно, існують чималі відмінності у сприйнятті певних компонентів оточуючої дійсності, їх відтворенні лінгвальними засобами, що, звісно, знаходить відтворення і у процесі перекладу, котрий сміливо можна назвати творчою діяльністю, а самого перекладача творчою особистістю [2, с.1.], котра, переносячи поетичні чи прозові цінності однієї літератури в іншу, генерує трансформовану реальність, що функціонує як окрема система за власними мовними законами,

ускладнена чи спрощена відносно оригіналу. Творчість тлумача має окремі обмеження. Йдеться, наприклад, про реалізацію завдання збереження особливостей ритмічної організації, рими і под.

Проаналізуємо способи перекладу, котрі використовує Л. Боровиковський, працюючи на „Кримськими сонетами” А. Міцкевича.

Активним прийомом Боровиковського-перекладача є упущення певних елементів оригіналу. Досить часто український письменник не вводить лексеми, значення яких виявляються нерелевантними або легко відновлюються в контексті: *Patrzę w niebo, gwiazd szukam* – *Ищу на небе звезд* („Аккерманские степи”), або, на думку автора, є другорядними. Переважно такий прийом застосовується відносно обставинних характеристик: *Tam z dala błyszczy obłok?* – *Вот облак светит?* („Аккерманские степи”); *Tam na północ ku Polsce* – *Там, к Польше* („Гробница Потоцкой”). Типовим для Л. Боровиковського є упущення означувальних характеристик, йдеться передусім про епітети, порівняння: *Drzemią na maczach nagich* – *На мачтах парус спит* („Морская тиш”). Проте такий спосіб може мати за наслідок втрату емоційного напруження (*Lekko mi! rzeźwo! lubo!* – *Легко мне! Любо!* („Плавание”); *Słońce krwawo zachodzi* – *Заходит солнце* („Буря”), передавати загальний характер оповіді без дотримання авторської концепції, що знижує художню цінність перекладу. Наприклад, інтерпретуючи словосполучення „*zły los*” як „*беда*” у сонеті „Морская тиш” Л. Боровиковський дещо спрощує чуттєвий сегмент строфи, замінює чорну кольорову фарбу сірою.

Протилежну природу має інший спосіб тлумачення, до котрого досить активно вдається Л. Боровиковський, – це прийом лексичних додавань. Здебільшого перекладачі вносять певний додатковий об’єм відомостей за умови наявності в оригіналі фонові інформації, зміст котрої не є зрозумілим для іноземного сприймача, оскільки представлений в імпліцитній формі. У Л. Боровиковського цей фактор не є домінуючим, у більшості випадках він спорадичний, що пояснюємо особливостями фактуального змістового рівня сонетів, а саме горизонтального контексту, котрий відтворює реалії не Польщі,

а Криму. Проте вертикальний контекст окремих поезій містить національно марковані компоненти, семантику яких потрібно розтлумачити читачеві. Наприклад, не всі реципієнти знають, що А. Міцкевич народився у Литві. Л. Боровиковський полегшує для сприймача перцепцію концептуального рівня сонету „Аккерманские степи”, вводячи лексему „родина”: *Ze słyszałbyś głos z Litwy – Зов с **родины** – Литвы...*

Український перекладач частіше застосовує прийом додавання через відмінності між мовами в області граматичної будови, лексики та фразеології, а також з метою надання перекладу довершеної художньої форми, увиразнення стилістики (*pożar Carogrodu – Царьград **огонь** залил!* („Вид гор со степей Козловских”)), однак трапляються випадки, коли такі додавання є довільними, хоча вони і не спотворюють смислову структуру поезій, але надають їй певних конотативних відтінків, які не закладав у першоджерело автор: *...wiatr chwyta pod skrzydła – ...взял ветер под крылья **надутые*** („Плавание”);

Особливо продуктивним способом перекладу у Л. Боровиковського є заміна, що реалізується на різних мовних рівнях: морфологічному, синтаксичному, лексичному. Наприклад, письменник досить часто змінює епітети: *Śród fali łąk **szumiących*** – ...в волнах *густых* лугов („Аккерманские степи”), замість обставинних характеристик вказує на реалізацію тих чи тих дій, відчуття певних станів: *nigdzie drogi ni kurchanu* – ... *и не видать* дороги ни кургана („Аккерманские степи”), вводить конкретні поняття замість загальних: *...gra piersiami rozjaśniona **woda*** – *И моря грудь* колышется, вздыхая („Морская тиш”); *wiem, co to być **ptakiem*** – *я постиг полет орла* („Плавание”). Такі заміни здебільшого нейтральні. Проте натрапляємо на модифікації, котрі в окремих випадках не є доцільними, бо не передають усієї інформації, особливо емоційної, закладеної в оригінал (*Zdarto żagle – **Сням** парус* („Буря”)), суб’єктивують образність (*Czy wzrok twój ognia pelen, nim zgasnął w **mogile**...* – *иль взор твой огненный, летя в **страну** друзей* („Гробница Потоцкой”). В іншому випадку, фіксуємо досить довільний переклад цілого рядка сонету – Л. Боровиковський змінює лексичний склад, проте зберігає основні

характеристики емоційної ситуації, описаної А. Міцкевичем: *Albo modlić się imie, lub ta się z kim pożegnać – В ком слезы есть, иль кто сумел кого обнять* („Буря”).

Виділяємо чимало змін у будові граматичних конструкцій, що переважно зумовлені специфікою ритмічної організації перекладного тексту. Наприклад, Л. Боровиковський досить часто вдається до модифікацій форм дієслова, зокрема категорії числа й особи: *Stójmy! – Стой!* („Аккерманские степи”); форм часу і виду: *Wpłynąłem na suchego przestwór oceanu – Плыву в пространстве я сухого океана; Już mrok zapada – Пал мрак* („Аккерманские степи”). Перекладач змінює також граматичні категорії іменних частин мови: *Ci leżą na ról martwe – тот мертв лежит* („Буря”); *podróżni – путник* („Гробница Потоцкой”).

Характерною рисою перекладів Л. Боровиковського є вживання складносурядних речень замість складнопідрядних: *Zbudzi się, aby westchnąć – Пробудится, вздохнет* („Морская тиш”).

А. Міцкевич для відтворення своїх думок дуже уважно вибирав лексеми, випадкових мовних одиниць у його поезії не було. Крім цього, польський письменник рідко вживав слова, що містять тільки предметне значення. Продуктивними у його авторському стилі є мовні одиниці, котрі мають у своїй семантичній структурі значний емоційний та експресивний потенціал. Л. Боровиковський теж намагається знайти такі лексеми російської мови, які мають ускладнену внутрішню організацію: *...pośród twoich wesolych żujatek – средь твоих веселых обитаний* („Морская тиш”); *szum zawiei – бурунов без* („Буря”); *Na szczycie jaka luna – Какое зарево* („Вид гор со степей Козловских”). Навіть у тих випадках, коли автор сонетів вживає нейтральні слова, то перекладач знаходить їм вишукані відповідники. Такий прийом звісно дещо трансформує стилістику віршів, проте ніяк не зменшує їх художньої цінності: *...łódka brodzi – И, как ладья, плывет...* („Аккерманские степи”); *... to wzeszała lampa Akermani – блесит то фарос Аккермана ...* („Аккерманские степи”); *młoda różo – цвeток любви* („Гробница Потоцкой”).

Як відомо, фразеологічний склад є однією з найбільш національно маркованих систем. Тому, відтворюючи фразеологічні звороти засобами іншої мови, вмілий перекладач подає не їх дослівні тлумачення, а замінює семантичними відповідниками. Саме так підійшов до перекладу фразеологізмів Л. Боровиковський: *Jak rajak czatujący na skinienie sidła – Как в уголке наук, добычи ожидаая* („Плавание”).

Натрапляємо на численні приклади заміни Л. Боровиковським тих чи тих реалій. Проте такий прийом здебільшого ніяким чином не деформує структуру концептуального поля сонетів, модифікуючи більшою чи меншою мірою фактуальну площину. Наприклад, у вірші „Морская тиш” Л. Боровиковський перекладає *“pawilion”* не як „морской флаг”, а вживає на означення названої реалії лексему *„napusc”*.

Заміна певних мовних одиниць у перекладах Л. Боровиковського слугує уникненню тавтології, розширює синонімічний ряд, поглиблює предметно-асоціативні інформаційні ланцюги.

Тлумач вдається також до використання прийому переміщення слів, що зумовлено рядом об’єктивних причин – особливостями лексичної сполучуваності, котра в польській та російській мовах в окремих випадках різнитися і не дозволяє в перекладі вжити ту чи ту мовну одиницю там, де вона стоїть в оригіналі, специфікою ритмічної організації та под. Наприклад: *Wpłynąłem na suchego przestwór oceanu – Пльву в пространстве я сухого океана; Śród fali łąk szumiących – ...в волнах густых лугов* („Аккерманские степи”). Вирізняємо переміщення цілих фраз: *I mnie wtenczas dźwięk mowy rodzinnej ocuci; I wieszcz, samotną piosnkę dumając o tobie, Ujrzy bliską mogiłę i dla mnie zapisać – И путник, тихую могилу посещая, узрев вблизи мою, оплачет дни мои: он запоет тебе, прославит дни твои* („Гробница Потоцкой”).

Отже, переклади Л. Боровиковського „Кримських сонетів” А. Міцкевича характеризує точність, близькість до оригіналів, котра не зводиться до буквалізму. Письменник не прагне докладно відтворити засобами російської мови синтаксис, лексику, граматичні явища, що функціонують в польському

тексті. Точність перекладу виявляємо у художній площині, тобто адекватній передачі поетичної смислової структури. Звісно, натрапляємо і на відхід від першоджерела, проте Левко Боровиковський, на нашу думку, робить це свідомо. Поет прагне якнайповніше передати тематичне багатство оригіналу, рівноцінно відтворити образну систему. Перекладач дещо менше звертає увагу на окремі деталі, віддаючи перевагу відтворенню художнього світогляду А. Міцкевича, а не стилістики поезій польського майстра слова. Своє завдання як тлумача Л. Боровиковський вбачає у тому, щоб дозволити вітчизняному читачеві, котрий не володіє іноземною мовою, повноцінно сприйняти на основі перекладного твору картину світу А. Міцкевича, а саме його перцепцію кримської дійсності у її співвіднесеності з певними соціальними питаннями.

Література:

1. Боровиковський Л. Твори. – К., 1975. – 185 с.
2. Топер Т. Перевод и литература: творческая личность переводчика // Вопросы литературы, 1998, №6. - С. 1-8.

A.Mitskevych's "Sonnets of Crimea" in translation of L.Borovykovski's: lexical and grammatical transformations of original text

Questions of lexical and grammatical features of L.Borovykovski's translation of A.Mitskevych's "Sonnets of Crimea" are analyzed in this article. Ways of translation, that are used by Ukrainian author, the most productive types of them and reasons of different transformations of original text are determined.

Key words: artistic translation, original text, ways of translation.